

“NON” SO‘ZI VA UNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Po‘latova Zilola Maxmud qizi

BuxDPI O‘zbek tili va adabiyoti magistranti

Buxoro, O‘zbekiston

zilolapolotova122@gmail.com

Annotatsiya. Madaniy jihatdan “non” o‘zbek xalqi hayotining ajralmas qismi. U dasturxon madaniyatida, turmush marosimlarida, diniy e‘tiqodlarda, san‘at va adabiyotda muhim o‘rin tutadi. “Non” so‘zining lingvokulturologik tahlili til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy aloqani, ularning bir-birini to‘ldirishini va boyitishini namoyish etadi.

“Non” so‘zi — bu nafaqat lug‘aviy birlik, balki butun bir madaniyatning, millatning ruhiy va ma‘naviy hayotining ifodasidir. Tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan non so‘zini o‘rganish o‘zbek tilining boyligi va chuqurligini, shuningdek, o‘zbek xalqi madaniyatining ulug‘vorligini anglashga yordam beradi.

Kalit so‘z. Dialekt, leksema, sheva, qadriyat, atama, semantik maydon, konativ ma‘no, donativ ma‘no

Абстрактный. С культурной точки зрения «нон» (хлеб) является неотъемлемой частью жизни узбекского народа. Он занимает важное место в культуре застолья, жизненных обрядах, религиозных верованиях, искусстве и литературе. Лингвокультурологический анализ слова «нон» демонстрирует органическую связь между языком и культурой, их взаимное обогащение и дополнение. Слово «нон» — это не просто лексическая единица, но выражение духовной и нравственной жизни целой культуры и нации. Изучение слова «нон» с точки зрения лингвистики и культурологии помогает понять богатство и глубину узбекского языка, а также величие культуры узбекского народа.

Ключевое слово. диалект, лексема, диалектный вариант, ценность, термин, семантическое поле, коннотативное значение, денотативное значение

Abstract Culturally, "non" (bread) is an integral part of the life of the Uzbek people. It holds an important place in table culture, life rituals, religious beliefs, art, and literature. The linguoculturological analysis of the word "non" demonstrates the organic connection between language and culture, their mutual enrichment and complementarity. The word "non" is not merely a lexical unit, but an expression of the spiritual and moral life of an entire culture and nation. Studying the word "non" from the perspective of linguistics and cultural studies helps to understand the richness and depth of the Uzbek language, as well as the grandeur of the culture of the Uzbek people.

Key words: dialect, lexeme, dialectal variant, value, term, semantic field, connotative meaning, denotative meaning

“Non” soʻzi oʻzbek tilining eng qadimgi soʻzlaridan biri boʻlib, uning etimologiyasi chuqur tarixiy ildizlarga ega. Bu soʻz turkiy tillarning barchasida uchraydi va qadimgi turkiy tilning nan yoki non shaklidan kelib chiqqan. Qadimgi turkiy tillarda non soʻzi oziq-ovqatning eng muhim turi — un mahsulotini ifodalagan. Bu soʻz orqali turkiy xalqlar nonni hayotning asosiy manbai sifatida qaraganligini koʻrish mumkin. Xitoy manbalarida (VI-VII asrlar) turkiy qabilalar non haqida gapirganda, ularning dehqonchilik va nonpazlik sanʼatini yuqori darajada rivojlanganligini taʼkidlaydi.

Boshqa tillardagi mos keluvchi soʻzlar:

Qozoq tili: nan

Qirgʻiz tili: nan

Turk tili: ekmek (lekin "nan" dialektlarda saqlangan)

Ozarbayjon tili: çörək (lekin tarixiy manbalarda "nan" shakli uchraydi)

Moʻgʻul tili: nan (moʻgʻullar orqali Xitoyga oʻtgan)

Bu soʻzning keng tarqalishi turkiy xalplarning dehqonchilik madaniyatining umumiylikni koʻrsatadi.

Non soʻzining semantik maydoni soʻzning barcha maʼnolarini oʻz ichiga olgan tizimdir.

Asosiy maʼno (denotativ maʼno)

Asosiy maʼnoda “non” — arpa, bugʻdoy, javdar va boshqa donlardan tayyorlangan oziq-ovqat mahsuloti. Bu maʼno eng keng tarqalgan va kundalik hayotda eng koʻp ishlatiladigan maʼnodir.

Kengaygan maʼnolar (konnotativ maʼnolar)

Non soʻzi quyidagi kengaygan maʼnolarni ham ifodalaydi:

1) Pand-nasihat mazmunidagi maqollar: “Non yemoqchi boʻlsang, oʻtin tashishdan erinma”, “Yovga noningni bersang ham, siringni berma”;

2) ota-onani qadrlashga undovchi maqollar: “Otasini ogʻritgan el ichida xor boʻlar, onasini ogʻritgan parcha nonga zor boʻlar”;

3) tejamkorlik undovchi maqollar: “Qoʻynida noni borning, qorni toʻq”, “Oshni ayasang – oshga, Nonni ayasang – nonga”, “Bir boshqoq don – bir savat non”;

4) tekinxoʻrlikni qoralovchi maqollar: “Beli ogʻrimaganning non yeyishini koʻr”; mehnatsevarlikni ulugʻlovchi maqollar: “Ishlab yegan zogʻorang tanangga yogʻdek yoqar”, “Ishlasang, nonni katta tishlaysan, Ishlamasang, kesak tishlarsan”, “Ketmon chopdim – non tishladim”, “Sen ishni quvsang, non seni quvar”;

“NON” MADANIYATDA VA KUNDALIK HAYOTDA

Dasturxon madaniyati

O'zbek madaniyatida dasturxon muqaddas hisoblanadi. Dasturxon atrofiga yig'ilish — bu nafaqat oziqlanish, balki oilaviy va jamoaviy birlik ramzidir. Non dasturxonning markaziy o'rinida turadi va bu o'zbeklarning nonni qanday qadrllovchiligini ko'rsatadi. Non so'zining tahlili til va madaniyat o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni namoyish etadi. Bu so'z nafaqat oziq-ovqat nomi, balki butun bir madaniy konseptdir. Uning semantik maydoni o'zbek xalqi tarixini, urf-odatlarini, diniy e'tiqodlarini aks ettiradi.

Madaniy konsept sifatida non

Madaniy konsept sifatida "non" quyidagi belgilarga ega:

1. **Universal ma'no:** Barcha turkiy xalqlarda umumiy tushuncha
2. **Milliy xususiyat:** Har bir xalqa xos frazeologizm va marosimlar
3. **Tarixiy chuqurlik:** Ming yillik tarixga ega
4. **Ma'naviy qadriyat:** Diniy va axloqiy ahamiyat
5. **Ijtimoiy funktsiya:** Ijtimoiy birlikni ta'minlovchi vosita

Zamonaviy ahamiyati

Zamonaviy dunyoda ham non so'zi o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Aksincha, globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlarni saqlash non kabi so'zlarning yangidan qadrlanishiga olib kelmoqda. Non endi nafaqat oziq-ovqat, balki milliy identifikatsiya ramzidir. Ushbu maqolada non so'zi turli jihatdan tahlil qilindi. Etimologik jihatdan bu so'z qadimgi turkiy tilga borib taqaladi va barcha turkiy tillarda uchraydi. Semantik jihatdan uning maydoni juda keng asosiy ma'nodan boshlab kengaygan ma'nolargacha. Frazeologik jihatdan "non" so'zi o'zbek tilining eng boy frazeologik qatlamini tashkil etadi.

Madaniy jihatdan non o'zbek xalqi hayotining ajralmas qismi. U dasturxon madaniyatida, turmush marosimlarida, diniy e'tiqodlarda, san'at va adabiyotda muhim o'rin tutadi. Non so'zining lingvokulturologik tahlili til va madaniyat o'rtasidagi uzviy aloqani, ularning bir-birini to'ldirishini va boyitishini namoyish etadi.

Non so'zi — bu nafaqat lug'aviy birlik, balki butun bir madaniyatning, millatning ruhiy va ma'naviy hayotining ifodasidir. Tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan non so'zini o'rganish o'zbek tilining boyligi va chuqurligini, shuningdek, o'zbek xalqi madaniyatining ulug'vorligini anglashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduraxmanov, G'. va boshqalar. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. Toshkent "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006-2008.

2. Borovkov, A.K. Leksika sredneaziatskogo tefsiri. Moskva: Nauka, 1963.
3. Kononov, A.N. Istoriya izucheniya tyurkskix yazykov. Moskva: Nauka, 1980.
4. Rakhimov, S.R. O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati. Toshkent: Fan, 1978.
5. Safarov, Sh. O‘zbek tilining leksikologiyasi. Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
6. Shansky, N.M. Leksikologiya sovremennogo russkogo yazyka. Moskva: Prosveshchenie, 1968.